

NEFORMALNO DELO DNEVNIH MIGRANTK V TRŽAŠKIH ZASEBNIH GOSPODINJSTVIH STAREJŠIH LJUDI**

Povzetek. V sledečem prispevku želimo ugotoviti, zakaj se ženske iz Slovenske Istre odločajo za opravljanje 'dela na črno' pri ostarelih v tržaških zasebnih gospodinjstvih. Zanima nas, kakšne oblike pomoči nudijo hišne pomočnice starim ljudem, kakšni so njihovi pogoji dela ter kako doživljajo tako obliko dela. Raziskavo smo opravili z osmimi ženskami različnih starosti in izobrazbe, uporabljena metoda zbiranja podatkov je bil globinski intervju. Rezultati so po večini potrdili pričakovanja, saj se je izkazalo, da so se opazovane ženske za tako obliko dela odločile zaradi visokega plačila in ugodnejših pogojev dela kot v Sloveniji. Najpogosteje nudena pomoč je instrumentalna opora. Sogovornice so ponosne, da opravljajo delo, ki ga družba sprejema kot manjvrednega.

Ključni pojmi: socialna opora, emocionalna opora, čezmejne dnevne delovne migrantke, plačano gospodinj-sko delo.

Uvod

Preučevanje življenja starih ljudi postaja vse bolj pomembno zaradi podaljšane pričakovane življenjske dobe, zmanjšane rodnosti ter naraščajočega števila starejših od 65 let v razvitem svetu. Italija spada med evropske države, ki imajo najvišji odstotek starega prebivalstva. Trst pa med eno izmed italijanskih mest z najvišjim deležem prebivalcev, starejših od 65 let (Alemani, 2008). Italijanski model oskrbe starih ljudi spodbuja domačo oskrbo starih ljudi (nezadostno število domov za stare, slabo razvite storitve javne oskrbe na domu, pomanjkanje kadrov, denarno orientirana država blaginje) in zaposlovanje cenene, neformalne, migrantske delovne sile (Lamura et al., 2007). Med migrantkami, ki oskrbujejo stare ljudi v Italiji, so poleg Slovenk tudi ženske iz bivše Jugoslavije in drugih držav Vzhodne Evrope.

* Živa Žerjal, analitik, Zavod za zdravstveno varstvo Koper, dr. Valentina Hlebec, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

Pomanjkanje tovrstne delovne sile ni edini razlog, da se ženske iz Slovenske Istre odpravljajo na delo v Trst. Med tema obmejnim območjema je že od nekdaj veljala vzajemnost:

Slovenska Istra je Trst oskrbovala s kmetijskimi pridelki, Trst pa je prebivalcem ruralne Istre ponujal možnosti različnih zaposlitev in zaslužka. Poleg tega je v Sloveniji standard še vedno nižji kot v Italiji, kar je glavni razlog za obstoj dnevnih migracijskih tokov v smeri iz Slovenske Istre proti Trstu. V tem delu Slovenije je plačano gospodinjsko delo še vedno zelo pomemben vir dohodkov mnogih gospodinjstev.

Plačano gospodinjsko delo v Italiji

Najsplošnejša opredelitev plačanega domačega dela se nanaša na dva tipa del: gospodinjsko delo (čiščenje, pospravljanje, kuhanje ipd.) in skrb za otroke ter nege potrebnih članov gospodinjstva (Hrženjak, 2007: 39). ILO – Mednarodna organizacija dela zelo na široko definira domače delo kot delo, ki je v svojem bistvu namenjeno vzdrževanju gospodinjstva. Zajema pripravo hrane ter vse ostale stvari, potrebne za življenje, kot so čiščenje, skrb za otroke, bolne in ostarele. Domačega delavca/delavko pa kot osebo, ki jo privatno gospodinjstvo zaposli, da opravlja hišna opravila (International Labour Organisation, 2007). Renner (v Oakley, 2000: 285) nadalje loči med družinskim delom (vse neplačano žensko delo v družinski sferi), domačim delom (vse neplačano zasebno delo) in gospodinjskim delom (tisti del družinskega ali domačega dela, ki zagotavlja materialno preživetje in obnavljanje delovne sile).

Bianchi (v Oakley, 2000) družinsko delo še dodatno razčleni na gospodinjsko delo, na potrošno delo in na odnosno delo. Prvo vrsto družinskega dela sestavljajo ponavljajoča se vzdrževalna dela, kjer je najpogostejše čiščenje, pripravljanje obleke, hrane, stanovanja ipd. Potrošno delo je organizacija potrošnje, nakupov, transporta, sposobnosti uporabe servisov in storitev ter komunikacije z različnimi institucijami. Odnosno delo pa zajema čiščenje, pripravljanje hrane, potrošnjo, negovanje bolnih, skrb za stare, blaženje frustracij iz šole in službe ter ustvarjanje prijetnega počutja.

Italija je država z najvišjim odstotkom migrantov, zaposlenih v sektorju gospodinjskega dela (Saracento, 2008), kar je mogoče pripisati manjšanju skupine delovno sposobnega prebivalstva glede na staro prebivalstvo (15–64 in 65+), vse večjemu zaposlovanju žensk na trgu delovne sile, podaljševanju delovne dobe, spremembam v sestavi družin, vse večjemu številu starih ljudi, ki živijo sami (Pasquinelli in Rusmini, 2008) ter specifičnemu sistemu oskrbe starih ljudi, ki spodbuja domačo oskrbo (Lamura et al., 2007).

Tisti ostareli, ki s pomočnico sklenejo pogodbo o delu, za mesečno delo odštejejo v povprečju 1500 EUR, od česar namenijo najmanj 300 EUR samo

za prispevke državi (Pasquinelli in Rusmini, 2008). Zato se nelegalno opravljanje dela izplača vsem udeležencem; delavkam, ki upajo na boljši zaslužek; delodajalcem, ki si prihranijo obveznosti in stroške pogodb, in nenazadnje tudi državi, ki na ta način brez dodatnih vlaganj rešuje vse večji problem oskrbe starih ljudi.

V Italiji je po podatkih IRS¹ (Pasquinelli in Rusmini, 2008) sklenjenih 774.000 delovnih pogodb², kamor so vključene vse kategorije hišnih in gospodinjskih delavk. Podatki, ki so jih zbrali INPS³, ISTAT⁴, AGENAS⁵, IRS in ostali inštituti, so pokazali, da je v Italiji od 1.500.000 do 2.000.000 žensk, ki opravljajo plačljivo hišno pomoč. Samo 40 % takih delavk naj bi delo opravljalo v legalnem delovnem razmerju. Večinoma so ilegalne priseljenke iz držav, ki niso članice Evropske skupnosti. Dobra polovica vseh priseljenk je iz Vzhodnoevropskih držav (54 %), med katerimi je prva Ukrajina, od vstopa v EU pa tudi Poljska. Sledijo priseljenke iz Azije (16 %), nato iz Južne Amerike (15 %) ter iz Afriških držav (10 %) (Istituto nazionale previdenza sociale, 2004: 15).

Slovenija ne sodi med štirideset držav, iz katerih prihaja v Italijo največ hišnih pomočnic. Leta 2004 je imelo podpisano pogodbo o delu 496 državljanov Republike Slovenije (Istituto nazionale previdenza sociale, 2004: 17), čeprav vemo, da je število žensk, ki se odpravljajo na vsakodnevno ali občasno delo v sosednjo državo, bistveno večje.

Vrste pomočnic v Italiji

V zadnjih desetletjih so ključno vlogo za skrb nepokretnih in delno pokretnih starih ljudi prevzeli neformalni delavci. Takoj za družinskimi člani, ki so danes v Italiji najbolj pogosta oblika neformalne pomoči, sodijo v kategorijo oskrbovalcev tudi ljudje, ki niso člani družine, niso zaposleni v javnih službah in ki starim ljudem nudijo različne oblike plačljive pomoči na domu (Piva Toniolo, 2002: 72–77).

V Italiji še vedno ne obstaja enoten izraz, ki bi natančno opredelil delavce, ki ostarelim nudijo različne oblike pomoči. Ker se struktura populacije v družbi naglo spreminja in so oblike pomoči, katerih se stari ljudje poslužujejo, vse bolj diferencirane in specifične, se tudi delavke, ki skrbijo za ostarele, vse bolj ločijo po vrsti opore, ki jo nudijo svojemu delodajalcu.

Iz najsplošnejšega izraza za hišno pomočnico (*collaboratrice domestica*) so nastali novi izrazi za (predvsem) ženske, ki so zadolžene za opravljanje

¹ Istituto di ricerca sociale.

² Contratto collettivo nazionale del lavoro domestico.

³ Istituto nazionale previdenza sociale.

⁴ Istituto nazionale di statistica.

⁵ Agenzia Nazionale per i Servizi Sanitari Sociali.

pomoči v točno določenih segmentih vsakodnevnega življenja. Čeprav jih kolektivna delovna pogodba še vedno uvršča v enotno kategorijo hišnih delavk, jih tako raziskovalci kakor tudi njihovi uporabniki ločijo med *badanti*, *colf*, *collaboratrice familiari* in *collaboratrice domiciliare* (Pasquinelli in Rusmini, 2008).⁶

Ženske, ki ostarelim ljudem nudijo pomoč na domovih, opravljajo različno kombinacijo opravil. Na osnovi izkustvenega gradiva smo delavke, ki so bile vključene v našo raziskavo, opredelili kot 'hišne pomočnice'. Uporabili smo kategorizacijo, ki jo je predlagal Piva (2002).

- *Collaboratore domestico* - hišna pomočnica - delavka, katere glavne naloge so vezane na dom, dodatne pa na njegove prebivalce. V pogovornem jeziku se imenujejo *colf*.
- *Badante* - oskrbovalka/negovalka - delavka, ki primarno skrbi za osebe, ki so nastanjene v bolnišnici, domu ostarelih ali pa v svojem domu.
- *Assistente familiare* - družinska pomočnica - delavka, katere primarna naloga je pomoč nepokretnim, predvsem ostarelim, lahko pa tudi otrokom ter invalidom na njihovem domu (Piva Toniolo, 2002: 72-77).

Mednarodna organizacija dela je *care work* definirala kot obliko nege, ki je namenjena ostarelim ljudem, bolnim in nepokretnim v skrbniških ustanovah ali pa na domovih posameznikov, ki tako nego potrebujejo. Z neformalno nego so označili neplačano oskrbovalno delo, ki ga ostarelim, bolnim in nepokretnim ljudem nudijo družinski člani in prijatelji. Izraz *care worker* pa je definiran kot oseba, ki nudi formalno pomoč starim ljudem, bolnim in nepokretnim v ustanovah ali pa na njihovih domovih (International Labour Organisation, 2007).

Migracijski tokovi v smeri Koper-Trst

Med dnevnimi delovnimi migranti iz Istre v Trst so pretežno ženske različnih starosti in poklicev, za katere niso značilna sezonska nihanja. Zaposlujejo se predvsem v različnih gospodinjstvih in hišnih opravilih (Zupančič, 2003: 87). Dnevnih delovnih migrantov v Italijo in Avstrijo (prav tam) je bilo med letoma 2000 in 2001 skoraj 13.000. Približno 8000 migrantov se na delo odpravlja v Italijo, vendar pa so v tej številki poleg prebivalcev Slovenske Istre zajeti tudi prebivalci Zgornjega Posočja, Brd, Goriškega, zahodnega Krasa, Krasa. Samo iz Slovenske Istre odhaja na čezmejno delo v Trst in njegovo širšo okolico približno 2300 migrantov dnevno, sicer pa Trst zaposluje okoli 4000 slovenskih dnevnih migrantov (Zupančič, 2003:

⁶ V nekaterih poročilih se poleg palete italijanskih izrazov, namenjenih za označevanje delavk, ki so zadolžene za nego ostarelih, uporablja kar angleški izraz *carers* in *caregivers*.

93). Med migranti so prevladovale ženske, ki odhajajo v Italijo predvsem na pomožna dela v gospodinjstvu (prav tam, 95).

Po nekaterih ocenah naj bi bila kvalifikacijska struktura dnevnih čezmejnih migrantov nižja od strukture območja, v katerem delajo, čeprav je to nemogoče natančno določiti. Med dnevnimi migranti je tudi veliko upokojencev, kjer prevladujejo osebe z osnovnošolsko ali nižjo izobrazbo. Vendar pa se zaradi vse večjih potreb po bolj kvalificirani delovni sili na drugi strani meje kaže trend izboljševanja kvalifikacijske strukture migrantov. Vse več je poklicev, ki zahtevajo določena znanja (jezik, poznavanje navad, kulture, mentalitete) in strokovno izobrazbo. Kljub temu pa bo potreba po pomožnih delih v gospodinjstvu in kmetijstvu vsekakor ostala (Zupančič, 2003: 97).

Največ čezmejnih migrantov opravlja dela izven delovnega razmerja, torej delajo na 'črno'. Poleg pomožnih del v obrti, trgovinah, gostinstvu, v industriji in na kmetijah izstopajo v tem območju pomožna dela v gospodinjstvu. Značilno je, da se za tovrstna dela ne sklepajo niti pogodbe niti delovna razmerja. Delovnik ter višina in način plačila se določita po individualnem dogovoru z delodajalcem. Gre za dela, ki jih po večini opravljajo ženske, saj gre za različna hišna opravila, kot so pospravljanje stanovanja, likanje perila, urejanje vrtov in zelenic ter nega in oskrba ostarelih ljudi (Zupančič, 2003: 80–102).

V preteklosti je bilo delo v Italiji pomembno predvsem v prvem povojnem času, ko je bil dohodek slovenskih družin povsem odvisen od kmetijstva. Prav tako je v devetdesetih letih 20. stoletja, ko so mnoge ženske na slovenski strani meje zaradi tranzicije izgubile službe v tovarnah, zaposlitev v sferi plačanega, a po večini neprijavljenega in družbeno nepriznanega gospodinjanskega dela v Italiji, pomenila izboljšanje materialnega položaja za marsikatero družino (Verginella, 2006: 17).

Raziskovalno vprašanje

V članku nas zanimajo vzroki in dejavniki, zaradi katerih Slovenke iz Slovenske Istre odhajajo na dnevno delo v Trst kot pomočnice na domovih starih ljudi. Kljub temu, da je Slovenija razvita država, primerljiva z ostalimi članicami EU, domnevamo, da ga iščejo zaradi boljšega zaslužka v sosednji državi in ne zaradi neposredno izražene želje po delu s starimi ljudmi. Domnevamo, da bodo med hišnimi pomočnicami v glavnem osebe z nizko izobrazbo, ki bi v Sloveniji lahko zasedale le slabo plačana delovna mesta ter ženske z nižjo izobrazbo, ki poleg rednega dela v domovini, opravljajo še delo v Trstu in tako svoji družini priskrbijo dodatni zaslužek. V nadaljevanju pa ugotavljamo, kakšno obliko oskrbe in socialne opore nudijo hišne pomočnice starim ljudem v Trstu. Domnevamo, da gre pretežno za

instrumentalno oporo in manj za druge vrste storitev: čiščenje šip, tal, likanje, brisanje prahu, pomivanje posode, vodenje hišnih ljubljencev na sprehod, urejanje vrtov in izjemoma kuhanje (Orehovec, 1997). Ugotavljamo tudi, ali ženske, ki starim ljudem nudijo emocionalno oporo, za to prejemajo dodatno plačilo ter kakšen odnos imajo z delodajalcem. Nenazadnje pa ugotavljamo tudi, kako ženske doživljajo svojo službo, ki v družbi velja za manjvredno.

Metoda

Delo na črno, ki ga slovenske hišne pomočnice opravljajo pri ostarelih ljudeh v Trstu, je zaradi neobstoja uradnih podatkov nemogoče raziskovati s kvantitativnimi metodami. Globinski intervju je bil za potrebe te raziskave najbolj primerna oblika zbiranja podatkov. Gre za individualni polstrukturirani pogovor s posameznikom, ki ga uporabljamo predvsem za ugotavljanje mnenj, načina razmišljanja, občutkov, spominov in pogledov na določeno tematiko ter stališč, ki vplivajo na njegovo obnašanje (Mesec, 1998). Zaradi svoje narave je zelo primeren tudi za bolj občutljive teme.

Intervju je razdeljen na dva tematska sklopa, kjer smo v prvem sklopu sogovornice vprašali po demografskih podatkih (izobrazba, starost, zakonski stan, tip naselja, v katerem živi) in po tem, kako so do takega dela prišle. Vprašanja so intervjuvanke spodbujala k izražanju občutkov, ki so jih doživljale ob izgubi službe v Sloveniji in o odzivu družbe na njihovo novo - manj ugledno zaposlitev. V istem sklopu smo se s sogovornicami pogovarjali še o karakteristikah dela, ki ga opravljajo (naloge, ki jih morajo izpolniti do svojih delodajalcev, pogostost obiskov, število ljudi, za katere skrbijo, svoje pravice in dolžnosti). Drugi tematski sklop pa je popolnoma vezan na emocionalno oporo, ki jo sogovornice nudijo ostarelim. Vprašanja, ki so vodila pogovor, so bila pripravljena vnaprej, vendar je spraševalka⁷ potek intervjujev prilagodila konkretni situaciji, ki je dopuščala veliko podvprašanj ter odprtost odgovorov.

Osem intervjujev, ki so trajali od 30 minut pa do 1,5 ure, je bilo opravljenih med avgustom in septembrom leta 2008. Spraševalka osebno pozna intervjuvanke, kar bi lahko vplivalo na potek intervjujev in odgovore. Po drugi strani pa lahko tudi ustvari ozračje zaupnosti in večje odkritosti, posebej v situaciji, ko je zaupnost in anonimnost udeleženk ter njihovih odgovorov zagotovljena. Intervjuji so potekali na domovih intervjuvank. Vsi intervjuji, razen enega, so bili posneti in dobesedno prepisani. Pri enem intervjuju je, na željo intervjuvanke, spraševalka odgovore skrbno zapisala. V prispevku

⁷ Vse intervjuje je izvedla Živa Žerjal, ki živi v Slovenski Istri in pozna okolje, iz katerega izhajajo intervjuvanke.

so uporabljena izmišljena imena. Intervjuji so bili večkrat sistematično prebrani in vsebina kodirana glede na raziskovalna vprašanja.

Opis enot

V raziskavo je vključenih 8 žensk različnih starosti in iz različnih krajev Slovenskega primorja, ki opravljajo delo v zasebnih tržaških gospodinjstvih. V nadaljevanju so na kratko opisane njihove značilnosti.

Milka se je pri 25-ih letih iz Like priselila v Slovenijo, v majhen vaški zaselek ob italijanski meji, kjer živi še danes. Je poročena in ima 3 odrasle otroke. 68-letna upokojenka, ki je bila zaposlena v Trstu, še vedno tedensko obiskuje svoje družine, ki jih večinoma sestavljajo ostareli, vendar sedaj delo opravlja 'na črno'. Njena izobrazba je končana osnovna šola (Milka-68-upokojenka).

Metka je 67-letna gospa, ki se je leta 1992 v Sloveniji invalidsko upokojila. Od tedaj je po dodaten zaslužek odhajala čez mejo, danes to počne le enkrat tedensko. Skrbi za eno družino ter njihovo ostarelo babico. Živi v mestnem okolju, je poročena in ima dva odrasla otoka. Njena izobrazba je osnovnošolska (Metka-67-invalidska upokojenka).

Janja je 25-letna študentka, ki živi s starši v primestnem okolju. Delo opravlja nelegalno, najmanj dvakrat tedensko, sicer pa po potrebi. Skrbi samo za enega 76-letnega gospoda (Janja-25-študentka).

Mirjana je 46-letna gospa, ki je še vedno zaposlena v podjetju v Sloveniji. Njena izobrazba je končana srednja šola. Je poročena in živi z možem ter otroki v vasi v Slovenski Istri. Skrbi samo za eno družino, ki jo sestavljata ostarela zakonca (Mirjana-46-zaposlena v Sloveniji).

Tilka je 54-letna gospa, mati dveh odraslih otrok. Z možem živi v vaškem zaselku ob italijanski meji. Njena izobrazba je končana osnovna šola. Delo v Trstu opravlja redno, vsak dan, vendar nelegalno, saj si v Sloveniji plačuje samoprispevke. Skrbi za 6 družin, najstarejša gospa pa je stara 74 let (Tilka-54-samozaposlena).

Alda živi s svojo družino v primestnem okolju. Stara je 45 let in ima osnovnošolsko izobrazbo. Vrsto let je v Italiji delala na 'črno', leta 2001 pa so jo delodajalci v Italiji zaposlili. Skrbi za 11 družin, najstarejši je zakonski par, kjer je žena stara 82, soprog pa 83 let (Alda-45-zaposlena v Italiji).

Katja 29-letna mati samohranilka. Je brezposelna gimnazijska maturantka. S sinom živi v mestu in delo v Trstu opravlja trikrat tedensko. To delo ji ne predstavlja edinega vira dohodkov, saj se preživlja še z opravljanjem drugih dejavnosti (Katja-29-brezposelna mati samohranilka).

Anica je 59-letna upokojenka, ki živi v vasi ob hrvaški meji. Delo opravlja štirikrat tedensko, po šest ur dnevno in dela pri dveh različnih družinah. Njena izobrazba je dokončana poklicna šola (Anica-59-upokojenka).

Ugotovitve

Glavni vzroki za opravljanje dela

Orehovec (1997) omenja med razlogi za dnevne migracije in opravljanje dela v Trstu tradicijo tovrstnega dela (npr. Šavrinke). Zadnji val masovnega zaposlovanja v Trstu je možno povezati z obdobjem po ekonomski recesiji in prestrukturiranju gospodarstva v Sloveniji po letu 1991, ko so zaradi propada številnih tovarn in podjetij mnoge ženske ostale brez dela (prav tam, 117). Tudi naša raziskava je to potrdila.

Tilka-54-samozaposlena

Začela sem delat zato, ker sem na Lami dobila odpoved in si prisiljen se preživljat. Leta 92 sem končala na zavodu, na zavodu sem bla 1,5 leta. Takrat sem mela 44 let in na zavodu se ni dalo dobit nobenega dela, tudi enkrat, ko imaš taka leta, kdo te bo vzel v službo. Takrat je blo tudi tako, da smo si mogli sami iskat ...

Alda-45-zaposlena v Italiji

Od leta 1986 do leta 1994 sem bila zaposlena v domu upokoencev, kjer sem delala prav vse in delo je bilo zelo naporno. Po osamosvojitvi so se pričeli odnosi med nadrejenimi in podrejenimi zelo slabšat in postajalo je neznosno ... Izredno naporno delo me je fizično zelo izčrpalo, negativno vzdušje pa je povzročilo še slabo psihično počutje. Odpoved sem dala sama, a bi bila moja odločitev glede odpovedi enaka, tudi če ne bi imela možnosti dela v Trstu /.../ Poleg tega so bile plače na takih delovnih mestih izredno nizke ... Takoj potem sem pričela delati v Trstu po 6 dni v tednu, od 9-ih do 17-ih. Takrat sem zaslužila ogromno (10.000 lir na uro).

Hrženjak (2007: 86) omenja neformalno plačano delo kot edini vir zaslužka za ženske z nizko izobrazbo in sploh brez poklicne izobrazbe. Hišne pomočnice iz naše raziskave, ki so poiskale delo v Trstu pri starih ljudeh v omenjenem obdobju, brez izjeme, spadajo v to kategorijo.

Alda-45-zaposlena v Italiji

Osem letko in pol nisem nardila nobeno šolo več.

Vendar so med intervjuvankami tudi mlade ženske, ki se izobražujejo ali pa so formalno izobrazbo zaključile in so ocenile, da je zanje delo v tujini bolj ugodno kot delo v Sloveniji.

Janja-25-študentka

Moja izobrazba je ekonomski tehnik, šolo nadaljujem na visoki upravni šoli.

Katja-29-brezposelna mati samohranilka

... zaenkrat še gimnazijski maturant, mi manjka samo še diploma /.../ najprej sem delala v eni službi v Kopru, pa mi niso podaljšali, pol sem delala v drugi, ki mi celo dva mesca niso plačali in mi je lih tako potekla pogodba. Drugače inštruiram in delam še neka priložnostna dela – ma je vse skupaj premalo. Na zavodu mi itak niso nič našli. Zato sem pol rekla, da grem za ta denar raje čistit v Trst.

Vzroki, zakaj so se naše sogovornice odločile zaposliti kot hišne pomočnice, so izključno ekonomski. Študentkam taka oblika dela pri starih ljudeh v Trstu olajša finančno situacijo, saj za malo opravljenih delovnih ur, prejmejo sorazmerno visoko plačilo.

Janja-25-študentka

... potrebovala sem denar in iskala službo. Vodilo me je to, da sem študent in se poprimem kateregakoli dela. Seveda sem vedno šla delat tam, kjer je boljše plačano.

Upokojenke si s tako obliko dela v tujini dopolnjujejo pre nizko slovensko pokojnino.

Anica-59-upokojenka

Kur sm šla u penzijo, sm mogla it delat tja, ker ta penzija ni nanka za račune.

Prav tako tudi sogovornica iz naše raziskave, ki je redno zaposlena v slovenskem podjetju, opravlja delo hišne pomočnice zaradi dodatnega zaslužka.

Mirjana-46-zaposlena v Sloveniji

Zame je to bil izziv in predvsem želja po zaslužku. Tam kjer delam, so ble plače vedno nizke.

Kljub temu, da sta bila najpomembnejša valova delovnih migracij iz Istre v Trst v povojnem obdobju in v obdobju gospodarske recesije po letu 1991, so ženske vseskozi odhajale in iskale razne zaposlitve v Trstu. Milka se je za delo v tujini odločila leta 1969.

Milka-68-upokojenka

Ko sem prišla živet sem iz Like, sem imela 25 let. Tle je bla revščina, tle nisem delala nič ... ah, ja ... sm delala par mescov na Agrarji in pol bašta, ni blo kaj delat ... to je blo leta 1969.

V drugi polovici 20. stoletja so se dekleta in ženske za pomoč pri iskanju dela v sosednji Italiji v neformalnem sektorju obračale na sorodnike, ki so se po odprtju meje leta 1954 masovno preseljevali v Trst, nekateri pa so tudi ilegalno prestopili državne meje že prej ter si tam ustvarili nova socialna omrežja (Orehovec, 1997). Služile so tudi pri sorodnikih, ki so že pogнали korenine v mestu (Verginella, 2006: 144). Vrsto let pa so sorodne povezave izgubile to funkcijo, saj so si delavke ustvarile svojo lastno socialno mrežo, ki nadzoruje tržišče neformalnega dela v Trstu in njegovi okolici (Orehovec, 1997). Podobno tudi naše intervjuvanke omenjajo neformalne, prijateljske povezave pri iskanju zaposlitve ter navezovanje novih stikov na željo delodajalcev.

Tilka-54-samozaposlena

... ne, ne, v moji družini ni noben opravljal tega dela. Sem pa zrihtala delo že ene par kolegicam ...

Metka-67-invalidska upokojenka

Potem, ko sem se upokojila, sem pomagala pri eni sosedi, tle iz bloka, ki je mela šiviljsko delavnico ... in ona je hodila čistit čez. In njena šinjora jo je vprašala, če pozna kšno žensko, ki je pridna za čuvat tega otroka in je rekla, da bo prašala mene, ker me je poznala in je vedla, da sem pridna za delat ... In pol me je prašala in tako sem šla.

Zaradi velikega števila prebivalstva v mestu je možnost nelegalnega dela večja, kakor v vaškem okolju (Zupančič, 2003: 80). Intervjuji, ki so jih opravili v projektu SIPA⁸, so pokazali, da so ženske, ki vsakodnevno prečkajo slovensko-italijansko mejo, delovne migrantke, ki v Italiji neformalno opravljajo plačano domače delo (Hrženjak, 2007: 86). Ženske, ki so bile intervjuvane v raziskavi SIPA, so izrazile željo, da bi se na tem področju lahko redno zaposlile (prav tam, 88). Intervjuvanke, ki so sodelovale v naši raziskavi, v večini opravljajo delo nelegalno.

Janja-25-študentka

Nobene pogodbe ni bilo ... Ni bilo nikoli nobenega problema. Jaz tudi nisem nikoli imela bojazni pred tem. Je pa res, da je gospod na to tudi

⁸ Sistem pomoči na domu.

kdaj pomislil. Večkrat mi je recimo rekel, da, če bi padla s stolice oz. se pač poškodovala, bi me kar domov odpeljal. Bal bi se, če bi mogel klicat rešilca, da bi le-ti poizvedovali, kaj sem tam delala.

Anica-59-upokojenka

Ma kaki, na črno. To je vse na črno. Js nardim, oni mi plačajo na roko.

Tilka-54-samozaposlena

Ne, ne, to je na črno ... amici ...

Med osmimi pomočnicami, ki smo jih intervjuvali, sta dve, ki dela ne opravljata 'na črno'. Ena delavka je redno zaposlena.

Alda-45-zaposlena v Italiji

Najprej sem si 7 let sama plačevala prispevke za delovno dobo v Sloveniji, nato sem ugotovila, da iz vsega tega ni nič in sem se zmenila z mojimi šinjorami', da mi one plačujejo. Med sabo so se zmenile in ena je zadolžena, da vsak mesec zbere 40EUR. Ona ima zelo visoko funkcijo na univerzi, je magister doktor in vse stvari v zvezi z mojim zavarovanjem ureja ona ... Nikoli nisem imela problemov, saj sem tudi že zelo dolgo tam prijavljena.

Druga delavka pa si je z rednim delom v Trstu že prislužila pokojnino. Prispevki, ki so jih njeni delodajalci plačevali, so bili minimalni, čemur je primerna tudi pokojnina, ki jo danes prejema. Zato pri istih delodajalcih še danes služi.

Milka-68-upokojenka

One so mi to vse zrihtale papirje za to delovno dobo. Plačana sem bila po uri, one so mi dale vedno manj denarja zato, ki sem bla zavarovana. Une, ki niso ble zavarovane, so dobile duplo šoldov. Bi blo bolše, da me ne bi zavarovali, ki ta pokojnina je ena mižerja. Bi vsaj dobila takrat več šoldov. Tako da sem naredila 20 let delovne dobe tam. In za 20 let sem dobila penzijo. Ta stara, ki je šla u dom, mi je dala 10EUR na uro. Drugače nisem niti po 5EUR dobila, ki sem bla zavarovana. Js sm kolkokrat rekla, da bi pustila, kolkokrat.

Poudariti pa moramo, da sogovornice iz naše raziskave, ki delajo v Trstu pri ostarelih, to isto obliko dela opravljajo tudi pri mlajših družinah. Delo pri ostarelih torej ni njihov namen, je naključje.

Alda-45-zaposlena v Italiji

Skrbim za 11 družin, vendar so različnih starosti. Najstarejši sta zakonski par, ki imata 83 in 82 let. Večinoma so nekoliko mlajši, 45–50, skupaj imajo 11 otrok in najstarejši ima 16 let.

Tilka-54-samozaposlena

Ne, za več družin. Imam ene pet, šest družin.

Segment hišnih pomočnic v slovenskih in italijanskih statistikah je nereprezentativen, ker upošteva le zakonito zaposlene delavke. Večina pa jih delo opravlja neformalno, kar ustreza tako njim, kakor njihovim delodajalcem. Zakon Bossi-Fini iz leta 2002, ki je nameraval izkoreniniti nezakonito zaposlovanje tujih državljanov in državljanek, pribežnikov in pribežnic, ni preprečil dela na črno. Organi, ki v Italiji skrbijo za javni red, se s slovenskimi in hrvaškimi migrantkami ne ukvarjajo, saj njihova prisotnost na italijanskih tleh ne moti javnega miru. Njihovo preganjanje pa bi sprožilo val javnega neodobranja (Verginella, 2006: 148).

Oblike nudenih storitev

Orehovec (1997) ugotavlja, da so primarna dejavnost današnjih dnevnih migrantk v glavnem opravila, ki so se razvila v povojnem času. Pranje perila so takratne hišne pomočnice dopolnile še z drugimi gospodinjskimi opravili: čiščenje šip, tal, likanje, brisanje prahu, pomivanje posode, vodenje hišnih ljubljencev na sprehod, urejanje vrtov in izjemoma kuhanje. Intervjuvanke opravljajo podobna dela, le da jih delajo v gospodinjstvih, kjer živijo stari ljudje. Intervjuvanke omenijo tudi izbiro opravil (»kuham ne«) in dodatno pomoč za osebno nego stare osebe v primeru, ko je stara oseba v slabšem zdravstvenem stanju.

Milka-68-upokojenka

... vse, kar je hišnega dela. Postelje, dan u stroj, če je kašna fina srajčka ali majčka se opere na roke, če je kaj za skuhat, da vem, da jih pjaži, da mi naročijo recimo njoke, ki oni ne znajo naredit njoki, jim doma naredim. Potem kupi sardone in prinese domov sardone, ji očistim, da jih bo spohala in tako. Vse kar mi naročijo. Tudi kdaj slučajno grem po špežo. Sem imela to staro, ki je šla u dom, njej sem šla po špežo, sem ji skuhala, vse porihtala. Ne vsak dan, jst sm pršla enkrat na teden, pol je mela eno, ki je bla druge dneve. Ki oni če se navežejo na eno famijlo, oni hočejo vedno imet to.

Alda-45-zaposlena v Italiji

Starostniki, za katere skrbim, so še zelo in gamba in ne potrebujejo zdravstvene nege. Niti kuham jim ne, pri njih samo počistim in pospravim. Najpogosteje opravim tisto delo, ki ga sami ne morejo: očistim okna, počistim kopalnico, posesam na visokem, pomijem tla ... ostalega načeloma ne počnem, razen, če me prosijo.

Tilka-54-samozaposlena

Počistim, kuham nikjer. To niti ne bi sprejela. V glavnem čistim in likam. Likam samo pri dveh, treh. Kakšen krat tudi nakupujem, ampak bolj malo. Zdravstvene nege pa ne, ker so še vsi prisebni.

Že predhodnice današnjih gospodinjskih delavk so svojim delodajalcem poleg gospodinjskih opravil nudile tudi socialna opravila, predvsem klepetanje in pogovarjanje z ostarelimi o njihovih problemih (Orehovec, 1997). Intervjuvanke so povedale, da jim stari ljudje zaupajo tudi osebne stvari.

Metka-67-invalidska upokojenka

Si povemo dosti stvari, tudi ko se je moj sin poročil, in ko je dobil otroke. Vse ji povem. Pa ko se je moja hči ločila /.../ Pa dosti krat mi pove kaj o njenem možu, ma on je umrl, preden sem jaz prišla tja delat.

Milka-68-upokojenka

Ja, se pogovorimo, kako je, otroki, prijatelce ... Mi se potoži, kakšne so njene prijatelce.

Alda-45-zaposlena v Italiji

Zadnjič mi je ta stara gospa šestkrat povedala, da so bili na dopustu in kako je bilo, da so se skregali s hčerko.

Anica-59-upokojenka

Ma tej moji, imajo une ženske, ki skrbijo za njih. /.../ z njimi se več pogovarjajo, ma ko jih ni, govorijo anka z mano. O šoldih ne govorimo, ker nimajo problemov s šoldi. Povejo kej o otrocih, vnukih in tako. Največ mi govorijo, kolko jih kaj boli.

Naše sogovornice opravljajo emocionalno delo, ne da bi se tega pravzaprav zavedale. Niti ena izmed intervjuvank ne obiskuje starih ljudi zgolj zaradi družbe in pogovora, prav tako tudi ne prejmejo dodatnega plačila za opravljeno dodatno delo. Osebni odnos med hišno pomočnico in delodajalcem morda delodajalci plačajo s posebnimi uslugami, kot je npr. letovanje.

Janja-25-študentka

Moj starostnik se vsako leto odpravi na dopustovanje v Brazilijo, v Rio, kjer ima prijatelje in sem ga letos obiskala. Sama sem plačala letalsko karto, on pa mi je plačal prenočišče v hotelu.

Čeprav se pomočnice ne zavedajo učinka, ki ga imata pogovor in zaupanje osebnih stvari na dobro počutje starih ljudi, pa smo v vseh primerih zaznali močno povezanost med oskrbovalko in starimi ljudmi, pri katerih delajo.

Janja-25-študentka

Ja, z njim sem zelo povezana in se tudi o teh stvareh pogovarjava (op. Avtorja; o boleznih in osebnih zadevah) /.../ moj starostnik nima potomec in mu jaz veliko pomenim.

Tudi pri tistih, ki že vrsto let delajo pri eni in isti družini, je povezanost z delodajalcem močna.

Metka-67-invalidska upokojenka

Jaz sem postala ko en del njihove družine. Meni mi rečejo zia⁹. Jaz grem rada tja, ki sen ko doma.

Ostale so tak odnos sprva zanikale, ko pa so se razgovorile, smo ugotovili, da si s svojimi delodajalci zelo zaupajo, kar se pokaže z dejanji, kot je krstna botra otrokom.

Milka-68-upokojenka

... ona je držala sina na krstu ... Prej so one hodile k meni dosti, zdej en cajt ne. Kaj čejo hodit, ki sem js tam. Ko je bla ta stara živa, je prihajala, ma zdej ...

Najpogostejši indikator emocionalne opore je možnost, da se posameznik zaupno pogovarja s člani omrežja o težavah, predvsem povezanih z zdravjem. Za tiste stare ljudi, ki imajo močna omrežja socialne opore je značilno, da se bolj učinkovito spopadajo s škodljivimi učinki stresnih situacij kot tisti, ki imajo manjša socialna omrežja (Šadl in Hlebec, 2007).

Pogoji dela

V nasprotju z delavkami, ki jih v svojih raziskavah proučujeta Šadl (2006) in Hrženjak (2007), so si naše sogovornice izborile izredno dobre delovne

⁹ Italijanski izraz za teto.

pogoje. Poleg tega, da lahko same izbirajo, kakšne oblike dela bodo opravljale, kar smo opisali v prejšnjem poglavju, lahko tudi same odločajo o dolžini delavnika oziroma z delodajalci pristanejo na usklajevanja, kar zagotovo pozitivno vpliva na psihično obremenjenost oskrbovalk.

Janja-25-študentka

Ja useskozi se spreminja. Lahko rečem po potrebi sva bila dogovorjena. Enkrat na teden sem sigurno hodila h njemu, če je pa imel še kaj takšnega, da me je potreboval je bilo tudi dvakrat na teden. Nikoli pa nisem bila pri njemu več kot pet ur.

Milka-68-upokojenka

Grem, če morem in kadar rabijo in to tako, za ne bit doma.

Za naše sogovornice ni značilno, da bi delo pri starih ljudeh negativno vplivalo na njihovo zasebno življenje. Menimo, da je to posledica dobrega fizičnega in psihičnega stanja starih ljudi, saj delavkam ni potrebno nuditi osebne nege, ostareli pa emocionalno oporo poiščejo znotraj velikega socialnega omrežja. Poleg tega pa naše sogovornice ne živijo pri starih ljudeh, vendar jih na njihovih domovih obiščejo po nekaj ur dnevno ali pa večkrat tedensko.

V literaturi je mogoče zaslediti, da ženske, ki opravljajo delo hišnih pomočnic, in ki nudijo emocionalno oporo kot plačano uslugo, zapostavljajo prav to v svoji družini in s svojimi partnerji. Ženske se iz svoje službe pri ostarelih domov vračajo fizično in psihično izčrpane. Družina pa od njih pričakuje opravljanje gospodinjskih opravil ter nudenje emocionalne opore, kar pa zaradi prevelike utrujenosti in psihične izčrpanosti niso sposobne nuditi vsak dan v tolikšni meri, kot člani njihove družine pričakujejo. Posledice tega so največkrat prepiri s partnerjem, ki se počuti zapostavljenega.

Odnos do dela

Hišne pomočnice iz naše raziskave so ponosne na delo, ki ga opravljajo, in ki v današnji družbi še vedno velja kot manj vredno ter ima nizek družbeni ugled (Oakley, 2000).

Alda-45-zaposlena v Italiji

Počutim se odlično, nikoli se nisem počutila manjvredno ... Jaz delam isto, kakor bi delala pri nas. Če pa je kdaj prišlo do tega, sem prenehala delati.

Te iste hišne pomočnice pa imajo različen odnos do emocionalnega dela, ki ga delijo s starimi ljudmi.

Alda-45-zaposlena v Italij

Vedno jim namenim lepe besede. Vsakič, ko pridem k njim, se gospa želi pogovarjat z mano, vsakič mi sili hrano in morem vedno kaj jest ... kupi pršut samo zame in ga nosi za mano na zobotrebca. /.../ Ko čistim, hodi gospa za mano in kar govori. Po navadi, ko čistim kopalnico, se usede na školjko in klepetava.

Vendar pa je ta hišna pomočnica poudarila negativno plat nudenja emocionalne opore.

Alda-45-zaposlena v Italij

Ja, zame je to zelo psihično naporno. Zato tudi ne grem več kot enkrat na dva tedna, ker me zelo izčrpajo. Dosti delam in nisem pripravljena hodit k njim klepetat.

Druge delavke s svojimi ostarelimi rade delijo mnenja in svojo zasebnost.

Metka-67-invalidska upokojenka

Ma mi dve smo približno enako stare in se poznamo že 15 let, odkar delam pri njih. Si povemo dosti stvari, tudi ko se je moj sin poročil, in ko je dobil otroke. Vse ji povem. Pa ko se je moja hči ločila. /.../ Pa dosti krat mi pove kaj o njenem možu, ma on je umrl preden sem jaz prišla tja delat.

Milka-68-upokojenka

Ma ja, ta ki je držala sina na krstu, smo ko dve sestre.

Nekatere pa z ostarelimi niso vzpostavile takega odnosa in opravljajo samo vlogo poslušalk.

Katja-29-brezposelna mati samohranilka

Ma ja, nekaj se (op.a. pogovarjamo) ... mislim, bolj oni meni kot jaz njim. Čeprav ta mož ne more dosti govorit, mi pa zato vse pove njegova žena. Samo, ki meni se ne da poslušat, ki samo joče ...

Čeprav sta v današnji družbi še vedno močno prisotna stereotip tradicionalnega gospodinjanskega dela kot manj vrednega ter njegov nizek družbeni ugled (Oakley, 2000), pa delavke v zasebnih tržaških gospodinjstvih

ocenjujejo svojo dejavnost kot gospodarsko pomembno, saj prav one predstavljajo močan dejavnik povečevanja blaginje v obmejni regiji (Verginella, 2006: 148-149).

Sklep

V raziskavi, ki smo jo opravili med slovenskimi hišnimi pomočnicami, ki služijo pri ostarelih ljudeh v Trstu, se je izkazalo, da se ženske za tako obliko dela odločajo izključno zaradi ekonomskih razlogov. Kljub temu, da na tem območju poznamo delovne migracije, ki so posledica tradicije, so ženske iz naše raziskave poiskale delo v Trstu zaradi boljšega in dodatnega zaslužka. Značilno je tudi, da slovenske delavke niso izpostavljene tako slabim delovnim pogojem kot ostale pomočnice po Italiji, kakor je to ugotovila Hrženjak (2007). Slovenske hišne pomočnice lahko definiramo kot 'live-out' delavke, ki dnevno obiskujejo gospodinjstva, v katerih delajo, in imajo svoj dom, v katerega se dnevno vračajo, svojo družino, prijatelje in zasebnost (Hrženjak, 2007: 41).

'Live out' delavke lahko po Hrženjak (2007) skrbijo samo za eno, pa tudi za več gospodinjstev z bolj ali manj določenim delovnim časom, kar popolnoma sovпада s hišnimi pomočnicami iz našega vzorca. Z izjemo ene, ki dela le pri ostarelemu moškemu, ostale pomočnice niso specializirane samo za stare ljudi. Praviloma delajo pri več različnih družinah, različnih starostnih skupin. Izbira ostarelih je naključna, saj so taka gospodinjstva le del vseh, pri katerih naše sogovornice delajo.

Proti pričakovanjem smo ugotovili, da sta dve naši sogovornici legalno zaposleni delavki v Italiji, ostale si tega niti ne želijo, saj so ali študentke, ali upokojenke, ki s tako obliko dela dopolnjujejo svoje prihodke in izboljšujejo svoje materialno stanje.

Prav tako se lahko naše hišne pomočnice primerjajo z delavkami, katere je preučevala Hrženjak (2007) po vrsti storitev, ki jih nudijo svojim delodajalcem. Tudi hišne pomočnice iz naše raziskave po večini opravljajo gospodinjstva opravila, predvsem čiščenje, nekatere tudi dnevno čuvajo otroke. Med najpogostejšimi opravili so čiščenje šip, tal, likanje, brisanje prahu, pomivanje posode, vodenje hišnih ljubljencev na sprehod, urejanje vrtov in izjemoma kuhanje, kot je že ugotovila v svoji raziskavi Orehovec (1997).

Pokazalo se je tudi, da emocionalno delo opravljajo po naključju in ne z namenom. Za kar tudi niso dodatno plačane in nekaterim ta oblika dela predstavlja veliko breme.

LITERATURA

- Alemani, Claudia (2008): Il welfare invisibile: Il lavoro di cura con persone anziane. *Pedagogika.it* 12 (1): 24-26.
- Hrženjak, Majda (2007): *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- International Labor Organisation. Dostopno preko <http://www.ilo.org>, 15. 12. 2009.
- Istituto nazionale previdenza sociale (2004). Immigrazione e collaborazionedomestica: i dati del cambiamento. Dostopno preko: http://www.anolf.it/download/ricerca_inps_immigrazione_31_12_2004.pdf, 6. 9. 2008.
- Lamura, Giovanni, Melchiorre, Maria Gabriella, Polverini, Francesca in Lucchetti, Maria (2007): Trans-regional migration of care workers of older people to Italy. Joint Seminar Series "Migrant Labour in the Eldercare Sector" (MILES) & "Working Family Carers of Older Dependents in Europe": German Centre of Gerontology, June 4-7.
- Mesec, Blaž (1998): *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Oakley, Ann (2000): *Gospodinja*. Ljubljana: Založba.
- Orehovec, Martina (1997): Delo Istrank v Trstu. *Etnolog* 58 (7): 115-129.
- Pasquinelli, Sergio in Rusmini, Giselda, (2008): Badanti: La nuova generazione. Comune di Milano: Istituto per la Ricerca Sociale. Dostopno preko <http://www.qualificare.info/upload/DOSSIER%20Badanti%20la%20nuova%20generazione.pdf>, 19. 4. 2009.
- Piva Toniolo, Paola (2002): Anziani accuditi da donne straniere. *Animazione sociale* (5): 72-77. Dostopno preko [http://www.studiocome.it/documenti/PIVA5-2002\(1\).pdf](http://www.studiocome.it/documenti/PIVA5-2002(1).pdf), 19. 4. 2009.
- Saraceno, Chiara (2008): Spezzare il cerchio. Donne immigrate e lavoro di cura. *Gualificare* št. 12. Dostopno preko: <http://www.qualificare.info/home.php?id=200>, 15. 12. 2009.
- Šadl, Zdenka (2006): Plačano gospodinjsko delo v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 22 (53): 33-54.
- Šadl, Zdenka in Hlebec, Valentina (2007): Emocionalna opora v omrežjih srednje in starejše generacije v časovni perspektivi. *Teorija in praksa* 44 (1-2): 226-253.
- Verginella, Marta (2006): *Ženska obzorja*. Ljubljana: Delta.
- Zupančič, Jernej (2003): Čezmejne dnevne delovne migracije v Slovenskem obmejnem prostoru. *Razprave in gradivo* (43): 68-111.